

3. Burban, Mykhailo (2011), *Na shliakhakh do profesionalizmu* [On the roads to professionalism], *Molod i rynok* [Youth and market], no. 11 (82), Drohobych, pp. 82–86. (in Ukrainian).
4. Kovalenko, L. (1996), *Benefis* [Benefit performance], *Holos Sambirshchyny* [Voice of Sambir district], part 23 (68), pp. 5–6. (in Ukrainian).
5. Mashura Heorhii, Kadnichanskyi Dmytro, Kadnichanskyi Anatolii and Kozar Osyp (2005), *Sambir i Sambirshchyna. Zaklady kultury ta yikh diialnist* [Sambir and Sambir district. Cultural institutions and their activities], Drohobych, Kolo. (in Ukrainian).
6. Olach, Yuliia (2013), *Tvorchyi vnesok suchasnykh diiachiv khorovoi kultury m. Sambora* [The creative contribution of the contemporary choir cultural workers of Sambir], *Molod i rynok* [Youth and market], no. 11 (106), Drohobych, pp. 173–183. (in Ukrainian).
7. Rudavska-Vovk, Liubov (2007), *Antolohiia Boikivskoho kraiu* [The ontology of the Boyko region], Drohobych, Kolo. (in Ukrainian).
8. Torba, Bohdan. *Ukrainskyi zvychai – okrasa pobutu* [Ukrainian custom – decoration of life], Drohobych, Posvit. (in Ukrainian).

УДК 78.087.68:783(477.54) “312”

Юлія Воскобойнікова

ПРОВІДНІ ЦЕРКОВНО-ХОРОВІ КОЛЕКТИВИ ХАРКОВА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано діяльність провідних сучасних церковних хорів Харкова, описано їх історію, визначено специфіку кожного колективу за різними критеріями, а саме: за кількісним, гендерним, віковим та професійним складом виконавців, рівнем та спеціалізацією їх професійної освіти. Охарактеризовано виконавську манеру розглянутих церковних хорів, окреслено обсяг репертуару, встановлено творчі зв'язки із сучасними церковними композиторами, зафіксовано творчі досягнення колективів на фестивалях та конкурсах.

***Ключові слова:** духовна музика, церковний хор, регент, фестивалі духовних піснеспівів.*

Юлія Воскобойнікова

ВЕДУЩИЕ ЦЕРКОВНО-ХОРОВЫЕ КОЛЛЕКТИВЫ ХАРЬКОВА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье проанализировано деятельность ведущих современных церковных хоров Харькова, описано их историю, определено специфику каждого коллектива по различным критериям, а именно: по количественному, гендерному, возрастному и профессиональному составу исполнителей, уровню и специализации их профессионального образования. Охарактеризовано исполнительскую манеру рассмотренных церковных хоров, очерчено объём репертуара, установлено творческие связи с современными церковными композиторами, зафиксировано творческие достижения коллективов на фестивалях и конкурсах.

***Ключевые слова:** духовная музыка, церковный хор, регент, фестивали духовных песнопений.*

Yuliya Voskoboinikova

LEADING CHURCH CHOIRS OF KHARKIV: CURRENT STATE AND PROSPECTS

The basis of the article is the contemporary creativity of leading church choirs of Kharkiv. Since the last decades of the twentieth century, the active revival of church-singing traditions in the

city has begun, the activity of Orthodox churches has been resumed, pre-existing choirs have been revived and new ones have been formed. This process continues to this day and has certain characteristics. In particular, in many cities, including Kharkiv, the number of professional church choirs that give concerts exceeds the number of similar secular ones. Thus, the church choral art has a great influence on the state of contemporary choral culture in general, and the study of the church choirs activity is an integral part of research activities in the field of contemporary choral performance.

The aim of the article is to analyze the leading Kharkiv's church choirs activity, to determine its general trends, peculiarities and prospects.

Most of the information for the study was obtained by empirical and statistical way, and then analyzed and compared by means of analytical and comparative tools.

The article describes the actively performing choirs activity. The tradition of choral concerts of Orthodox chants was established in Kharkiv in 90's years of the twentieth century by Metropolitan of Kharkiv and Bohodukhiv Nicodim. Later Easter concerts were organized, that were held in the hall of Kharkiv State Scientific Library named after V. G. Korolenko were running under the direction of the then precentor of the St. Panteleimon church of Kharkiv, Kharkiv theological seminary precentor department teacher O. Chernikin.

Since autumn 2011 in Kharkiv eparchial festivals of Orthodox chants "Pokrov voices", "Rizdvyanochky", "Choral Paschal" are formed and the Lenten choral concerts are regularly conducted. In these activities not only religious but also secular choirs are involved. The permanent members of the aforementioned festivals are: the Holy Annunciation Cathedral choir (the precentor is Vasyl Konaryev), Kharkiv theological seminary choir (the precentor is priest Fedir Voskoboynikov), the hieromartyr Alexander, the Archbishop of Kharkiv church choir (the precentor is Yulia Voskoboynikova), the choir of the St. Elias church of the village Vysoke of Kharkiv region (the precentor was Victoria Voskoboynikova, since 2015 the precentor is Yakiv Voskoboynikov), the Archangel Gabriel church choir (the precentor is Maksim Sidorov), the Holy Intercession male monastery choir (the precentor was Anna Shcheglova, since 2015 the precentor is Yulia Goltsova), the Christmas church choir (the precentor is Gleb Zholobenko).

The specifics of these collectives is investigated on different grounds. In the article the history of these choirs is briefly described, the performing staff is analyzed, the brief description of their performing manner and repertoire is given, creative links with the modern church composers are established, creative achievements at festivals and competitions are committed.

The specificity of choral art is that its complete investigation is possible only in conditions of direct contact with the performers, their rehearsals, concert and liturgical creativity. Thus, the information about modern church choirs of Kharkiv is for the first time introduced into scientific circulation, as well as the statistical data on age, professional and functional structure of collectives.

Key words: *sacred music, church choir, regent, sacred music festivals.*

Хорове мистецтво завжди було однією з головних складових слов'янської культури. Особливого значення воно набуло, починаючи з XV ст., у зв'язку з активним розвитком професійного хорового виконавства, як світського, так і церковного. Роль церковних хорів неможливо переоцінити: саме вони були першими і найважливішими школами професійного хорового виконавства, посідаючи провідне місце, принаймні, у сфері співу *a capella*.

За радянської влади хоровий спів набув не просто видатної якості, як це було у XIX – на поч. XX ст., але й великої масовості. Навчання хоровому співу починалося з дитинства і супроводжувало людину в тій чи іншій формі, оскільки відповідало ідеям єдності та згуртованості, притаманним комуністичній ідеології. Спроби зруйнувати церковно-хорову культуру та повністю витіснити церковно-співацький репертуар з професійного ужитку закінчилися нічим, адже безпрецедентна якість взірців духовних творів спонукала видатних світських хормейстерів знову повернутися до них, як мінімум, зі зміненими текстами. Але власне церковне виконавство було зруйноване. Неможливість суттєво поповнювати склад колективів професійно підготовленими співаками призвела до трагічного падіння рівня церковно-хорового виконавства.

У пострадянські часи хорове мистецтво втратило свої позиції. Культ масової пісні себе вичерпав, припинилося фінансування багатьох якісних самодіяльних колективів, церковне ж мистецтво потребувало суттєвої реставрації. Швидкість, з якою це “постання з попелу” відбулося, говорить про невмирущу потребу людини не просто у співі, а у співі саме духовному. Останні 10–15 років ХХ століття та початок нового тисячоліття були позначені швидким та потужним відродженням церковно-хорового співу. Велика кількість професіоналів поповнила лави церковних півчих. Їх слабка досвідченість у богослужбових питаннях мала свої наслідки, але важливим є сам факт повернення церковних хорів до певного професійного рівня.

Сучасна хорова культура багато в чому розвивається завдяки саме церковним колективам. Навіть поверховий аналіз показує, що церковні хори складають переважну більшість професійних та напівпрофесійних хорових колективів, принаймні на території України, Росії та Білорусі. Наприклад, з церковних хорів, які регулярно концертують, у Харкові налічується 2 театральних та 1 філармонічний при 10 церковних. Якщо ж взяти до уваги хори хорових відділень відповідних навчальних закладів з однієї сторони, та церковні хори, які мають досить високий виконавський рівень, але не мають концертної практики, їх кількість приблизно зрівняється. Таким чином, церковні хори є дійсно важливою рушійною силою розвитку сучасного хорового виконавства, а їх діяльність потребує ґрунтовного дослідження.

Актуальність статті загострюється тим, що в сучасному суспільстві відсутніми є будь-які форми документальної фіксації діяльності церковно-хорових колективів, окрім аудіо- та відеозаписів. У дореволюційний період було прийнято документувати певні аспекти роботи хору: велася відповідна господарча документація, яка фіксувала склад хору (принаймні, кількісний), ім'я регента, розміри винагородження співаків, закупівлю (або замовлення на переписування) нот та інші аспекти. Розвинута практика музичної критики також висвітлювала діяльність відомих церковно-хорових колективів щодо їх концертної та богослужбової діяльності, композиторських прем'єр та ін. Нині такої практики майже не існує. Проте життя свідчить, що за відсутності документів навіть за 50 років часто майже неможливо встановити, хто керував тим чи іншим хором, який репертуар мав колектив, чим відзначився у суспільному житті міста. Отже, проблема вчасної фіксації даної інформації має бути вирішена шляхом дослідження діяльності церковних хорів їх сучасниками. Додатковим аргументом на користь важливості такої роботи є той факт, що багато аспектів професійної діяльності регентів не можна вивчати постфактум. Наприклад, майже не існує практики фіксування репетиційного процесу в церковних хорах, невеликою є практика здійснення запису богослужінь, майже відсутні методичні дослідження діяльності церковних колективів, що у зв'язку з аргументами, які були наведені вище про кількісну та якісну значущість таких колективів, можуть призвести до суттєвих наукових втрат у сфері дослідження хорового виконавства взагалі.

Спроба на науковому рівні цілеспрямовано проаналізувати ситуацію в сучасному церковно-хоровому виконавстві Харківського регіону є першою, тому публікації, які безпосередньо дозволяли б спиратися на них, відсутні. Виняток складають дисертаційні роботи регентів та науковців В. Бойко [1] та І. Сахна [4], які відображають певні аспекти даної проблематики. Зокрема, в роботі В. Бойко міститься інформація щодо сфери діяльності деяких харківських хорів та їх репертуарної політики [1], а дисертація І. Сахна досить докладно відображає ту співочу практику, яку він обрав зі своїм хором [4].

Проте певні дослідження сучасних науковців церковного співу є методологічно важливими, адже надають напрями для багатоаспектного вивчення діяльності церковно-хорових колективів. Такими є дисертації К. Дьяченко [2], Ю. Карпова [3] та С. Хватової [5]. К. Дьяченко розглядає церковний спів з культурологічних позицій, Ю. Карпов – з методично-хормейстерських, С. Хватова безпосередньо досліджує хори, наводячи статистичні дані за різними критеріями. Всі ці підходи та методи є ефективними у питаннях аналізу сучасного церковно-хорового виконавства.

Мета статті – проаналізувати діяльність провідних церковних хорів Харкова, визначити їхні загальні тенденції, специфіку та перспективи.

Докладне дослідження сучасного стану церковно-хорового виконавства у Харкові може здійснюватися кількома шляхами. По-перше, це анкетування регентів, яке вже розпочато і

триває у даний час. Метою такого анкетування є встановлення фактичних об'єктивних даних про хори – їх статусу, кількісного, гендерного, професійного та функціонального складу, специфіки організації кліросного життя, принципів репертуарної політики, хормейстерського стилю роботи та ін., а також часу утворення (відновлення) хору, керівників, співпраці з композиторами-сучасниками тощо. Другий спосіб – аналіз концертної практики провідних церковних хорів з метою встановлення позабогослужбового творчого обличчя колективу. Третій – аналіз богослужінь за участю хору з метою аналізу методів формування їх музичної концепції, специфіки акустичної взаємодії з вітварем, релігійної поведінки півчих та ін.

Традиція хорових концертів православних піснеспівів була започаткована у Харкові ще у 90-ті роки ХХ ст. митрополитом Харківським та Богодухівським Никодимом. Першими стали Різдвяні одноденні фестивалі, в яких брали участь як церковні, так і світські колективи. Вони проходили за участю Камерного хору Харківської обласної філармонії під керуванням В. Палкіна в Органному залі при Свято-Успенському кафедральному соборі. За радянських часів цей храм став Органним залом філармонії. Після повернення його Церкві у 2009 році за домовленістю з філармонією основне приміщення залишається у такому ж стані, доки в місті не буде побудований новий Органний зал. Богослужіння здійснюються у верхньому приміщенні (дзвіниці).

Дещо пізніше були організовані Пасхальні концерти, які проходили у залі Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Формуванням програм цих концертів займався тодішній регент Свято-Пантелеймонівського храму м. Харкова, викладач регентського відділення Харківської духовної семінарії О. В. Чернікін.

З осені 2011 року в Харкові формуються єпархіальні фестивалі православних піснеспівів “Покровські голоси”, “Різдвяночки”, “Хорова Пасхалія”, а також регулярно проводяться Великопісні хорові концерти. В них беруть участь не лише церковні, але й світські хорові колективи. Також у період з 2012 до 2015 року у Харкові проводилися Благодійні концерти на підтримку онкохворих дітей, які з 2016 року переформовані в акцію “Діти – дітям” (концерт дитячих хорів міста під керуванням єпархіального оргкомітету).

Постійними учасниками вищеназваних фестивалів стали:

- хор Свято-Благовіщенського кафедрального собору (регент Василь Конарев),
- хор Трьохсвятительського храму (регент Ігор Сахно),
- хор Харківської духовної семінарії (регент священник Федір Воскобойніков),
- хор Свято-Іллінського храму селища Високе Харківської області (регент Вікторія Воскобойнікова, з 2015 року – Яків Воскобойніков),
- хор храму священномученика Олександра, архієпископа Харківського (регент Юлія Воскобойнікова),
- хор Свято-Покровського чоловічого монастиря (регенти Ганна Щеглова, з 2015 року – Юлія Гольцова),
- хор храму Архангела Гавриїла (регент Максим Сидоров),
- хор храму 2000-ліття Різдва Христового (регент Гліб Жолобенко).

Всі ці колективи мають високий професійний рівень та певну специфіку.

Митрополичий хор Свято-Благовіщенського кафедрального собору – колектив з багатою історією, яка обов'язково має стати темою окремого дослідження. Під керівництвом **Василя Конарева (нар. 1954 р.)**, випускника Харківської консерваторії, цей хор працює з 1995 р. Більше половини співаків Митрополичого хору – професійні вокалісти, що надає його звучанню певної специфіки. Потужні сольні голоси забезпечують таке ж потужне звучання хору зі щільним обертоновим забарвленням, але утворюють суттєві складності у досягненні тембрового ансамблю, особливо у партіях високих голосів. Техніка солоспіву також вирізняється іншим механізмом співочого вібрато у порівнянні з хоровою, що потребує постійної корекції, яка не завжди є можливою у зв'язку з постійною діяльністю хористів в іншому вокальному режимі. Проте високий відсоток професійних співаків забезпечує широкий вибір солістів, що безпосередньо впливає на вибір репертуару.

Взагалі Митрополичий хор є хранителем академічної секуляризованої традиції церковного співу другої половини ХІХ – початку ХХ ст. В репертуарі колективу – твори

російських, українських, італійських, болгарських авторів, цікаво, що твори композиторів Московської та Петербурзької школи представлені у ньому однаково широко.

Верхній хор Свято-Іллінського храму сел. Високе почав свою діяльність у досить незвичний спосіб. У 1998 р. старший син настоятеля **Федір Воскобойніков (нар. 1982 р.)**, який навчався у Харківській середній спеціалізованій музичній школі-інтернаті (ХССМШ-і), вирішив створити хоровий ансамбль зі своїх рідних братів, двоє з яких також навчалися у ХССМШ-і, а ще двоє не мали музичної освіти. Цей, по факту, дитячий церковний квінтет (керівнику на той час ледь виповнилося 16 років), співав у форматі мішаного складу: старші брати Федір та Григорій (14 років) вже виконували партію баса, молодші – Миколай (12 років), Петро і Павло (по 10 років) – партії альту, тенора та дисканта відповідно. Незважаючи на відсутність освіти у молодших братів, ансамбль виконував досить складні взірці російської духовної класики, церковно-співацький обіход, а також, за наполяганням керівника, пісенспіви знаменного розспіву. Варто відзначити виключний ансамбль у звучанні колективу, детермінований як співацько-фізіологічними особливостями і кровною спорідненістю його учасників, так і вокально-хоровою роботою регента. За кілька років колектив модулював у якісний чоловічий ансамбль, який був відзначений керівниками культурного життя міста, отримавши назву “Брати Воскобойнікови”, неодноразово брав участь у різних мистецьких заходах міста і області.

Згодом старші брати отримали вищу музичну освіту у Харківському національному університеті мистецтв ім. І. П. Котляревського: Федір Воскобойніков – за фахом “хорове диригування” в класі професора кафедри хорового диригування, заслуженого діяча мистецтв України, Народного артиста України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка (2003) В’ячеслава Палкіна; Микола Воскобойніков здобув як хорову, так і вокальну спеціалізацію, Григорій навчався у Харківській державній академії культури (ХДАК) також за фахом диригента-хормейстера.

З 2001 року змінюється склад хору: він перетворюється на мішаний. До колективу долучається студентка хорової спеціалізації ХДАК, дружина Григорія Воскобойнікова Вікторія та ще кілька дівчат, переважно студенток того ж вузу.

У 2005 році після священницької хіротонії Федора Воскобойнікова, керування хором Свято-Іллінського храму за благословенням настоятеля бере у свої руки **Вікторія Воскобойнікова (нар. 1982 р.)**, яка на той час вже закінчила навчання та стала викладачем кафедри хорознавства та хорового диригування ХДАК. Склад колективу постійно збільшувався від 8 до 15 півчих. Вікторія регентувала хором майже до 2015 року і за десять років свого служіння досягла великих успіхів. Незважаючи на середній рівень професійної освіти півчих, колектив на високому рівні оволодів багатьма компонентами хорової звучності, засвоїв широкий репертуар професійної складності, виступав у багатьох епархіальних концертах та фестивалях, здійснював благодійні виступи у лікарнях та сирітських закладах. У цей період звучання хору відзначалося зібраністю, м’якістю та гнучкою динамікою. Завдяки молодіжному складові хоровий тембр був досить прозорим, що могло розцінюватися і як позитивна якість, і як певний незначний недолік, залежно від репертуару, що виконувався. Нестача хорового досвіду або хорової освіти півчих якщо і виявлялася, то лише незначною мірою, переважно у середніх партіях хору в інтонаційно складних творах або творах з *divisi*.

Діяльність хору нагороджена грамотами дипломантів та лауреатів Всеукраїнського фестивалю “Від Різдва до Різдва” (м. Дніпропетровськ, 2012, 2013 рр.), подяками за участь у фестивалях “Покровські голоси” (м. Харків).

Особливе значення у Харківській церковно-хоровій культурі відіграє діяльність **Хору Трьохсвятительського храму** під керівництвом регента **Ігоря Сахна (нар. 1962 р.)**. Відомий далеко за межами не лише Харкова, але й України, він теоретично досліджує та втілює у практиці традиційні церковні одноголосні розспіви – столповий та візантійський. Святковий клірос Трьохсвятительського храму Ігор Леонідович очолює з 1998 року, водночас працюючи провідним концертмейстером концертмейстерської кафедри Харківського національного університету мистецтв (ХНУМ), солістом Харківської обласної філармонії, викладачем регентського відділення Харківської духовної семінарії, а також очолює утворений у 1990 р. ансамбль давньоцерковного співу “Стрітєння”.

Діяльність хору Трьохсвятительського храму є надзвичайно важливою, оскільки це фактично єдиний професійний колектив, який зберігає та популяризує не лише традиції церковного одноголосного співу, але й раннє російське багатоголосся, пісенспіви іверської традиції та візантійське двоголосся. У репертуарі хору пісенспіви Іоанна Кукузеля, Ксена Короніса, Іоанна Протопсалта, Якова Протопсалта, Хурмузія Хартофілакса, Мануїла Протопсалта, Костянтина Протопсалта, Феодора Фокійського, Петра Ефеського, Ангела Іванова, Косьми Мадітона, Мануїла Газіса, Симона Караса, Лікурга Ангелопулоса та ін.

Досить суворо дотримується традиції церковного співу і *Хор Харківської духовної семінарії*, який з 2007 р. очолює *протоієрей Федір Воскобойніков* – клірик Свято-Благовіщенського кафедрального собору, з 2012 р. – керівник Регентського відділення Харківської духовної семінарії. Колектив складається з вихованців Харківської духовної семінарії, деякі з них мають початкову, середню та (дуже рідко) вищу музичну освіту. Хор співає за богослужінням у Свято-Благовіщенському кафедральному соборі та семінарських святкових богослужіннях.

Однією з традицій хору є участь в його концертній діяльності випускників семінарії – нині священників Харківської єпархії. Репертуар хору складає церковно-співацький обіход московської та київської традицій, авторські пісенспіви композиторів Московської школи, таких як П. Чесноков, М. Озеров, диякон Сергій Трубачов, архимандрит Матвій Мормиль.

Старанням регентів протоієрея Федора Воскобойнікова та ієрея Савви Дорохова (також випускника хорової спеціалізації ХНУМ) хор Харківської духовної семінарії має досить професійне звучання, яке відрізняється від багатьох церковних хорів молитовністю та глибоким розумінням текстів, що розспівуються, проте через відсутність вокального досвіду півчих та відсутність у регентів можливості приділяти достатньо уваги вокальному навчання вихованців, півчі зазнають певних труднощів при роботі у високій теситурі. Колектив є дипломантом та лауреатом Всеукраїнського фестивалю “Від Різдва до Різдва” (м. Дніпропетровськ, 2006, 2007, 2010 та 2013 р.), лауреатом Міжрегіонального фестивалю “Липецькі передзвони” (2013 р.), колектив нагороджений подяками за участь у фестивалях “Покровські голоси” (м. Харків), “Державний глас” (м. Мінськ).

У 2000 році розпочалося будівництво *Храму святого священномученика Олександра, архієпископа Харківського*. На початку формування приходу хор складав 4–5 півчих і працював під керівництвом випускниці ХНУМ *Ольги Бурдун (нар. 1975 р.)*. У січні 2002 року за регентським пультом з благословення секретаря єпархії та настоятеля храму о. Михайла Кита опинилася авторка цієї статті – викладач кафедри хорознавства та хорового диригування та аспірантка ХДАК *Юлія Воскобойнікова (нар. 1974 р.)*. Протягом першого року склад хору збільшився до 14 півчих, приблизно у такому кількісному складі (13–16 хористів) він існує до цього часу.

Переважна більшість співаків хору є хормейстерами за освітою, майже всі вони викладають у музичних навчальних закладах, співають у професійних світських хорах або керують відомими самодіяльними хоровими колективами. Зокрема, у складі хору працюють:

– художній керівник та головний диригент Академічного камерного хору обласної філармонії ім. В. Г. Палкіна *Андрій Сиротенко*, який водночас є керівником Хору студентів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна;

– хормейстер Академічного камерного хору обласної філармонії ім. В. Г. Палкіна *Тетяна Герасимчук*, яка водночас керує Народною чоловічою хоровою капелюю Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;

– керівник Камерного хору Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” *Фелікс Сокол*;

– завідувач духовим відділом Харківської ДМШ №15 ім. В. А. Моцарта *Андрій Ісмаїлов*;

– старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя Харківської гуманітарно-педагогічної академії *Олена Мальцева*;

– артисти хору Харківського національного театру опери та балету ім. М. В. Лисенка *Ганна Калоян, Єкатерина Соболева та Олексій Мовчан*;

– артист хору Великого Слобожанського ансамблю пісні і танцю *Євген Полевой*;

– викладачі Харківської дитячої хорової школи **Оксана Графова** та **Христина Корепанова**;

– викладач хорового відділу ХССМШ-і **Ганна Оленір**.

Колектив є лауреатом Всеукраїнських фестивалів “Від Різдва до Різдва” (2005, 2006, 2013 р.), Міжрегіонального фестивалю духовних піснеспівів (м. Запоріжжя, 2007 р.), лауреатом Міжнародного фестивалю Chorus inside (м. Москва, 2012 р.). Діяльність хору також відзначена подяками за участь у фестивалях “Покровські голоси” (м. Харків), “Державний глас” (м. Мінськ). Хором храму священномученика Олександра, архієпископа Харківського, записані два компакт-диски. За час свого існування колектив взяв участь у більше півсотні концертів, серед яких і сольні.

Хор Свято-Покровського чоловічого монастиря м. Харкова під управлінням випускниці Харківського національного університету мистецтв **Ганни Щеглової (нар. 1982 р.)** у сучасному складі існує з 2005 року. Переважна більшість півчих – студенти та випускники харківських музичних вузів. Колектив тримає вектор на музику сучасних композиторів. Зокрема, постійними авторами хору стали харківський композитор Володимир Файнер та учасниця хору (на той час) Олена Юнек. Особливості виконавського стилю цього колективу детерміновані його молодіжним складом, а також особистими контактами з композиторами.

Володимир Файнер, оцінки кліросної творчості якого є досить дискусійними у церковному середовищі, є прихильником не лише стильового, але й “технологічного” переосмислення підходів до церковної композиції. На його думку, православна музика має повернутися до поліфонічних структур, у тому числі до поліфонії суворого стилю. Його твори вирізняються переважно медитативним характером, лінеарністю фактури, використанням поліфонічних прийомів, свіжістю гармоній. Творчість **Олени Юнек** також позначена сучасним підходом до музичного рішення богослужбових текстів, є ближчою до канонів церковного співу. Її твори виконуються у різних країнах і мають неодмінний успіх завдяки певній долі консервативності, притаманній церковній культурі.

Хор Свято-Покровського монастиря є лауреатом численних Всеукраїнських та міжнародних фестивалів, серед яких Всеукраїнський фестиваль “Від Різдва до Різдва” (2006, 2007 рр.), “Хайновські Дні Музики Церковної” (м. Хайновка, Польща, 2007 р.), IV міжнародний конкурс “Поющий мир” (м. Санкт-Петербург, Росія, 2008 р.), Фестиваль православних піснеспівів, присвячений Собору Всіх Білоруських Святих (м. Мінськ, Білорусь, 2009 р.), XI Міжнародний Фестиваль православних піснеспівів “Коложский Благовест” (м. Гродно, Білорусь, 2012 р.). Колективом записано 7 компакт-дисків. Регент Ганна Щеглова нагороджена орденом Почаївської Ікони Пресвятої Богородиці за заслуги перед Українською Православною Церквою. Варто зазначити, що хор Свято-Покровського чоловічого монастиря донедавна був найбільшим церковним хором у Харкові.

Найкомпактнішим хоровим, а якщо оцінювати відповідно до класичної типології, ансамблевим складом характеризується один з найвідоміших чоловічих колективів Харкова – **Хор храму Архангела Гавриїла**, який очолює випускник хорової кафедри ХНУМ **Максим Сидоров (нар. 1985 р.)**. Численність півчих у цьому хорі ніколи не перевищувала 9 співаків, а останнім часом складає 5–6. Специфікою колективу було його утворення завдяки меценатам, і, відповідно, наявність можливості добирати півчих із задалегідь визначеним рівнем голосової обдарованості.

Хор має виключно професійний склад, в його складі – хормейстери та вокалісти з вищою музичною освітою. Звучання хору є унікальним для харківських однорідних колективів завдяки наявності у складі високих тенорів з розвинутим фальцетом, спроможних якісно озвучувати всю першу октаву, та баса-профундо, соліста Харківського національного театру опери та балету **Сергія Криженка**. Звуковий обсяг хорового діапазону сягає 4 октави. Репертуар хору витриманий у традиційних межах одноголосних піснеспівів, творів з ісоном, класичних гармонізацій та авторських творів композиторів Синодальної школи.

Наймолодшим з концертуєчих церковних хорів Харківської єпархії є чоловічий **Хор храму 2000-ліття Різдва Христового**. Хор існує з 2000 р., свого часу ним послідовно керували декілька регентів, серед яких – випускник кафедри хорового диригування ХНУМ **Андрій Михальський**, який прорегентував цим хором понад 8 років. Але концертна діяльність

колективу почалася лише з приходом у 2013 році за регентський пульта *Гліба Жолобенка (нар. 1990 р.)*, який майже 10 років співав у цьому ж хорі.

Колектив складається з професійних півчих, які мають вищу музичну освіту. Виключенням є сам регент – випускник Національного фармацевтичного університету, лікар-лаборант за першою освітою, він здобуває другу на вокальному відділенні Харківського музичного училища. Проте це не заважає йому не лише якісно керувати колективом, але й досить цікаво вибудовувати організаційні функції хористів. Регент залучає їх до забезпечення творчого життя хору, надаючи кожному певну зону відповідальності.

Основний склад хору налічує 8 півчих, але у концертній діяльності кількість півчих розширюється до 12 співаків (з урахуванням постійного додаткового складу). Концертне звучання хору характеризується багатим тембровим забарвленням, рухливістю та точністю інтонування партії тенорів, але загальні якості хорового ансамблю є нестабільними. Можливо, це пов'язано з використанням додаткового складу, і, як наслідок, невеликою кількістю спільно проведених репетицій, а, можливо, хор ще перебуває у стадії свого формування та пошуку свого тембрового та інтерпретаційного обличчя. У будь-якому випадку, цей хор є дуже перспективним, адже базується на ширій зацікавленості півчих та регента у такій творчій роботі. Професійний рівень колективу було підтверджено на Всеукраїнському фестивалі “Від Різдва до Різдва” (2016 р.), за результатами якого хор отримав грамоту лауреата.

У колективі є свій автор – композитор та аранжувальник *Євген Андрєєв*, чий власні композиції та обробки колядок та народних пісень постійно звучать у хорових концертах.

Аналізуючи творчі біографії хорів та їх керівників, можна помітити, що більшість з вищеназваних колективів утворені або відновлені в період з 1998 до 2005 року, що пов'язано з відкриттям або відновленням роботи храмів. Крім того, помітно, що зі зміною регента, як правило, відбувається зміна творчої концепції колективу – репертуару, принципів та “джерел” поповнення штату тощо. Важливим є той факт, що більшість керівників вищеназваних хорів на момент початку своєї регентської діяльності мали вік від 23 до 28 років (за винятком В. Конарева та І. Сахна), що навіть у середині ХХ століття неможливо було б увести в якості загальної тенденції. Вік регентів прямо корелює з їх прагненням до концертної діяльності. Молодь амбіційна, активна, спроможна до творчих експериментів, тому будь-який шанс популяризувати власну діяльність, особливо якщо вона є успішною, молодими регентами використовується максимально. До того ж провідною причиною, за якою молоді диригенти стають за регентський пульта, є не лише бажання послужити Богові, але й суто професійне прагнення самореалізації, адже регентування в церкві – найвірогідніша можливість створити власний хоровий колектив на платно-професійній основі.

Опитування регентів показало, що *кількість співаків* у більшості колективів, що розглядаються, складає 12–16 осіб. Виключенням донедавна був хор Свято-Покровського монастиря (його кількість коливалася від 27 до 30 півчих), а також великим складом вирізнялися хори Свято-Благовіщенського кафедрального собору та Свято-Пантелеймонівського храму (по 20 осіб). Найкомпактніший склад має хор храму Архангела Гавриїла (4–8 півчих), а хор семінарії має дві версії складу: основну – 16 осіб, та скорочену (особливо це актуально під час канікул) – до 10 осіб.

За професійною підготовкою співаків із загальної групи виокремлюються два колективи: хор Свято-Іллінського храму селища Високе та хор Харківської духовної семінарії: перший – у зв'язку із сільським розташуванням, що складає певні проблеми при наборі хористів, другий – через завідомо непрофесійний склад (відсоток професійних музикантів у семінарії не є великим, до того ж у хорі мають співати всі, хто на це здатний, незалежно від освіти).

У решті колективів більшість хористів мають *вищу професійну музичну освіту*. Наявність у Харкові кількох вузів та середньо-спеціальних навчальних закладів з диригентськими та вокальними спеціалізаціями досить впевнено забезпечує співацький контингент з відповідним рівнем підготовки. При цьому велику кількість клірошан складають люди з іншими музичними спеціальностями.

Згідно спостереження та опитування регентів провідних хорів, сьогоденний професійний склад церковних півчих в обраному сегменті (церковні хори з активним

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

концертним життям) переважно складається з кількох категорій фахівців (див. табл. 1). У процесі обробки даних використана методика математичного очікування випадкової величини, коли при наявності загальної кількісної тенденції ігноруються граничні величини, які є виключеннями з цієї тенденції. Ці величини описані окремо у правій колонці.

Таблиця 1

Рівень професійної музичної освіти учасників провідних церковних хорів Харкова

Вид освіти	Спеціалізації	Інтервальні значення	Середні значення	Специфічні показники	
<i>відсутня</i>		–	–	36% у хорі Трьохсвятительського храму	
<i>середня</i>		до 19%	5,8%	31% у хорі Свято-Іллінського храму сел. Високе 35,7% у хорі ХДС	
<i>середньо-спеціальна</i>	за спеціальностями	хоровики	до 6,25%	0,9%	18,7% у хорі ХДС
		піаністи	–	–	21,4% у хорі Свято-Іллінського храму сел. Високе
		вокалісти	до 10%	2,5%	12,5% у хорі 2000-ліття храму Різдва Христового
		<i>усього</i>	до 21,4%	7,3%	18,7% у хорі ХДС
<i>вища</i>	за спеціальностями	хоровики	12,5% – 50%	30%	0% у хорі Трьохсвятительського храму 83% у хорі храму Архангела Гавриїла
		струнники	до 27%	13,3%	
		духовики та ударники	до 14,8%	4,1%	
		народники	–	–	6,2% у хорі храму свщмч. Олександра
		теоретики, композитори	до 12,5%	4,2%	
		піаністи	до 12,5%	5%	
		вокалісти	до 25%	11,7%	47% у хорі Свято-Благовіщенського собору
		<i>усього</i>	63% – 100%	76,8%	18,7% у хорі ХДС 42,6% у хорі Свято-Іллінського храму сел. Високе

З таблиці видно, що кількість співаків з вищою музичною освітою у складі концертуючих церковних хорів Харкова становить 63–80%. У середньому третина контингенту забезпечена випускниками вищої школи хорової спеціалізації. По примітках можна також аргументовано визначити, що у Свято-Благовіщенському соборі регент має прихильність до співаків вокальної спеціалізації, а регент храму Архангела Гавриїла – навпаки. Відсоток півчих із середньою музичною освітою найвищий у хорах ХДС та Свято-Іллінського храму сел. Високе, що пов'язано в одному випадку з самодіяльним характером колективу (семінарія) та віддаленістю від міста (Свято-Іллінський храм). Найменше фахівців приходить на клірос з народних відділів вищих навчальних закладів.

За віковим критерієм переважна більшість хористів – молоді люди до 25–35 років. За винятком хору Свято-Благовіщенського кафедрального собору, склад якого сформувався більше ніж 20 років тому і змінюється незначною мірою, більшість колективів складають студенти та випускники музичних вузів. Наймолодшим хором є хор ХДС у силу своєї навчальної спеціалізації.

Важливо зазначити, що в плані *стабільності складу* всі хорові колективи мають певну рухливість – студенти випускаються і змінюють місце проживання; молоді дівчата виходять заміж та тимчасово або постійно залишають кліросне служіння, народивши дитину, – проте можна фіксувати певну стабільність колективу після його формування, як правило, пов'язаного з діяльністю конкретного регента. Зміна регента, незалежно від її причин, завжди детермінує максимальні зміни у складі хору, оскільки значна кількість півчих тримається не стільки конкретного храму, скільки конкретного регента. Цей факт зафіксований статистично. Останнім часом у зв'язку зі змінами на регентських посадах у хорах Свято-Покровського монастиря та Свято-Іллінського храму склад хорів змінився на 30–50%.

За ознакою функціональної класифікації півчих, яка фіксує наявність декількох професійних амплуа співаків, у церковних хорах значний відсоток складають фахівці, спроможні співати не в одній, а у декількох партіях (універсали), а також фахівці, які володіють навичками регента, знають устав, спроможні підхопити будь-яку партію (диспетчери). Наявність цілеспрямовано набраних солістів майже не фіксується (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кількість півчих різної функціональної спеціалізації у провідних церковних хорах Харкова

Функціональна спеціалізація півчих	Інтервальні значення	Середні значення	Специфічні показники
соліст	до 28,5%	14%	
універсал	25% – 50%	40%	100% у хорі храму Архангела Гавриїла
диспетчер	14% – 45%	20,5%	0% у хорі храму Архангела Гавриїла

Цифри свідчать, що в розглянутих хорах досить високу частку складають півчі з розвинутою функціональністю, що дозволяє колективам, які є невеликими за складом, мати певну маневреність як на випадок відсутності когось із хористів, так і на випадок відсутності регента. Прийшов регент на службу чи не прийшов – служба відбудеться, що зовсім неймовірно звучить для світського колективу, будь-який відповідальний виступ якого не може відбутися без диригента.

Дослідження діяльності сучасних церковно-хорових колективів дозволяє встановити певні приховані тенденції розвитку православної хорової культури, виявити її рушійні сили та основні детермінуючі фактори, принаймні в межах одного міста. Вивчення біографій

колективів, аналіз їх функціональної структури, а також аналіз гендерної та вікової специфіки сучасної регентської діяльності дозволяє зробити певні висновки.

Формування нового покоління церковно-хорових колективів відбулося у Харкові за короткий період з 1998 до 2008 року. Це пояснюється активним відкриттям старих та побудовою нових храмів. Варто відмітити, що у найближчій перспективі цей процес суттєво збавить темпи, настане час нарощувати й закріплювати те, що побудоване.

Стан церковно-хорової культури має пряму залежність від стану світської музичної освіти, оскільки провідні церковні хори складаються переважно з випускників музичних вузів (63% – 100%).

Рушійною силою розвитку церковного співу на пострадянському етапі стали молоді випускники музичних вузів, які у пошуках самореалізації із завзяттям узялися за кліросну справу. Соціально-психологічна специфіка цієї категорії музикантів є фактором, який позитивно сприяє розвитку концертної, просвітницької та іншої суспільно значущої діяльності хорів.

Творче обличчя хору формує регент. Він обирає співаків, репертуар, форми взаємодії та ін. Тому саме регентська діяльність є основним фактором впливу на розвиток сучасної церковно-співацької культури та хорової культури взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. Г. Секуляризація православної духовної хорової музики в російській та українській культурі XVII–XXI ст. : автореф. дисс. ... канд. мистецтвознавства. : спец. 26.00.01 / В'ячеслав Бойко. – Харківська державна академія культури, Харків, 2008. – 13 с.
2. Дьяченко Е. Церковное пение как феномен русской православной культуры. Историко-культурный и морфологический анализ : дисс. ... канд. культурологии : спец. 24.00.01 / Екатерина Дьяченко. – Государственная академия славянской культуры, М., 2010. – 166 с.
3. Карпов Ю. Современная регентская практика: хормейстерский аспект : дисс. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 / Юрий Карпов. – Казанская государственная консерватория (Академия) им. Н. Г. Жиганова, Казань, 2006. – 196 с.
4. Сахно И. Л. Византийское богослужбное пение на современном этапе: соотношение устной и письменной традиций : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.03 / Игорь Сахно. – Харк. нац. ун-т искусств. им. И. П. Котляревского. – Харьковский национальный университет искусств им. И. Котляревского, Харьков, 2013. – 260 с.
5. Хватова С. Православная певческая традиция на рубеже XX–XXI вв. : дис. ... докт. искусствоведения : спец. 17.00.02 / Светлана Хватова. – Ростовская государственная консерватория им. С. В. Рахманинова, Ростов-на-Дону, 2011. – 423 с.

REFERENCES

1. Boiko, V. (2008), "Secularization of orthodox sacred choral music in the Russian and Ukrainian culture of XVII–XXI centuries", Thesis abstract for Cand. Sc. (Art), 26.00.01, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, 13 p. (in Ukrainian).
2. Dyachenko, E. (2010), "The church singing as phenomenon of Russian Orthodox Culture", Thesis for Cand. Sc. (Culturology), 24.0.01, State Academy of Slavic Culture, Moscow, 166 p. (in Russian).
3. Karpov, Y. (2006), "The modern precentor's practice: choirmaster aspect", Thesis for Cand. Sc. (Art), 17.00.02, Kazan State Conservatory (Academy), Kazan, 196 p. (in Russian).
4. Sahno, I. (2013), "Byzantine liturgical singing nowadays: the ratio of oral and written traditions". Cand. Diss. Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts, Kharkiv, 261 p. (in Russian).
5. Hvatova, S. (2011), "Orthodox singing tradition at the turn of XX–XXI centuries", Thesis for Doc. Sc. (Art), 17.00.02, Rostov State Conservatory, Rostov-on-Don, 423 p. (in Russian).